

Pētījuma kopsavilkums

SĒLIJA

SĀKUMS IR ŠODIEN

Interreg

Līdzfinansē
EIROPAS SAVIENĪBA

Latvija – Lietuva

Pētījums izstrādāts Interreg VI-A Latvijas - Lietuvas programmas 2021-2027.gadam projekta Nr. LL-00132 “Tūrisma piedāvājuma attīstība Sēlijā” (Tourism offer development in Selonia Region/ Weekend in Village) īstenošanas ietvaros.

Šis pētījums ir sagatavots ar Eiropas Savienības finansiālo atbalstu. Par šī pētījuma saturu pilnībā atbild Aizkraukles novada pašvaldība un tas nekādos apstākļos nav uzskatāms par Eiropas Savienības oficiālo nostāju.

Satura rādītājs

Vispārējs raksturojums.....	3
Daba un ainava.....	4
Amatniecība un prasmes.....	7
Amatnieks un kopiena.....	9
Kopienu tūrisms un biedrības.....	9
Tradicionālā sēta un arhitektūra.....	10
Virtuve.....	12
Apģērbs.....	14
Senlietu kolekcijas Sēlijā.....	15
Literātu zeme.....	16
Valoda.....	18
Reliģija un sakrālā vide.....	19
Mūsdienu kultūrvietas Sēlijā.....	20
Kurzemes un Zemgales hercogistes periods.....	20
Šodienas Sēlijas muižnieki.....	21

Vispārējs raksturojums

Sēlija ir vēsturisks Latvijas novads Latvijas Dienvidaustrumu daļā. Robežojas ar Lietuvu Dienvidos, bet Baltkrieviju – Austrumos. Sēlijas administratīvās robežas pirmo reizi noteiktas 2021. gada Latviešu vēsturisko zemju likumā. Novada attīstību pagātnē ievērojami ietekmējis nozīmīgais Daugavas tirdzniecības ceļš un aktīva sadarbība ar Lietuvu. No Sēlijas cēlušies daudzi nozīmīgi Latvijas kultūras darbinieki. Sēlijai kā latviešu vēsturiskajai zemei ir 2023. gadā apstiprināts ģerbonis un karogs.

Nosaukuma “Sēlija” izcelsme saistāma ar baltu sentautu “sēļi” kura kopš 5. gs. dzīvoja ne tikai Sēlijā, bet arī Aiviekstes upes baseinā un Ziemeļlīdumā. Agrāk Sēlija ir dēvēta arī par Augšzemi, Augškurzemi vai “Zemgales austrumu galotni”.

Pēc administratīvi teritoriālā iedalījuma Sēlijas atrodas četru pašvaldību – Aizkraukles, Jēkabpils, Augšdaugavas un Krāslavas novadu teritorijās, Daugavas kreisajā krastā. Sēlijā ir četru lielāku pilsētu – Aizkraukles, Jēkabpils, Daugavpils un Krāslavas – daļas Daugavas kreisajā krastā un piecas nelielas pilsētas – Aknīste, Ilūkste, Jaunjelgava, Subate, Viesīte. Nozīmīgākā Sēlijas valstspilsēta ir Jēkabpils, tā ir svarīgs autoceļu un dzelzceļu mezgls. Vēsturiski svarīgi ir arī divi agrākie apriņķu centri – Ilūkste un Jaunjelgava.

Aknīste un Viesīte ir bijušie lokālie satiksmes un tirdzniecības centri. Visās Sēlijas mazpilsētās ir saglabājusies vēsturiskā koka apbūve un vismaz dažas bruģētas ielas. Daugavpils valstspilsētas daļa Sēlijas pusē ir vēsturiskā Grīvas pilsēta, bijušais Grīvas rajona centrs. Lokālas nozīmes centrs ir arī Nereta bijušais Neretas rajona, vēlāk novada centrs.

2025.gada sākumā Sēlijas vēsturiskajā zemē dzīvo ap 61 000 iedzīvotāju.

Sēlijas ainava, reljefs, savā ziņā, veido arī reģiona apdzīvotības modeli. Atkāpjoties pēdējā Ledus laikmeta šļūdonim, zeme sakrokojusies mazos pakalnos, kur zemākajās vietās palikuši augstie purvi, nelieli ezeri, mazas upītes. Auglīgas un viegli apstrādājamās zemes ir ļoti fragmentētas. Šāds dabīgais reljefs nav veicinājis lielu zemkopības platību veidošanos, un pasargājis Sēliju no lauksaimnieciskās industrializācijas ainavas.

Sēlijā vēsturiski veidojušās viensētu grupas jeb skrajciemi, kas nav pat vēl ciemati vai ciemi, un šādas viensētu grupas šeit sauc par salām. Cilvēku salas dabas vidū – tā ir tipiskā, gandrīz sakrālā Sēlijas zemes ainava.

Sēlijas dienvidaustrumu daļā ir senas latviešu, lietuviešu un baltkrievu mijiedarbības zona, kurā 17. gs. karu un dažādu sabiedrisku pārmaiņu laikā ieceļoja krievu vecticībnieki un ebreji, bet 19. gs. – arī pareizticīgie krievi. Līdz Otrajam pasaules karam Sēlijas ziemeļrietumu daļā vairums iedzīvotāju bija latvieši. Turpretī Lietuvas un Polijas pierobežas pagastos dzīvoja daudz baltkrievu, krievu, poļu, lietuviešu un ebreju. 20. gs. kari un padomju okupācija būtiski mainīja Sēlijas etnisko sastāvu. Holokausta rezultātā Sēlijā pazuda ebreju minoritāte, deportāciju un izceļošanas dēļ samazinājās latviešu īpatsvars.

Šodienas Sēlijas iedzīvotāji pieder dažādām tautībām un ticībām. Rietumos un vidienē iedzīvotāju vairākumu veido latvieši, bet Sēlijas daļu uz austrumiem no Ilūkstes veido izteikti daudznacionāls iedzīvotāju sastāvs. Kopš 17. gadsimta šeit dzīvo liela krievu vecticībnieku kopiena. Tāpat vairākos pagastos ir liels poļu tautības iedzīvotāju procents. Gar Latvijas–Lietuvas robežu dzīvo arī lietuvieši.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas lauksaimniecība un mežsaimniecība saglabājas kā galvenās Sēlijas tautsaimniecības nozares, attīstās arī pakalpojumi un tūrisms. Sēlijā ir nedaudz lielu uzņēmumu, kas varētu nodrošināt nozīmīgu darbavietu skaitu. Jaunu impulsu Sēlijas attīstībai deva vēsturiskās zemes statusa piešķiršana 2021. gadā. Kopienu sadarbības tīkls “Sēlijas salas” apvieno Sēlijas vēsturiskās zemes mazpilsētu un lauku apdzīvoto vietu kopienas un aktīvākās nevalstiskās organizācijas. Sadarbības tīkla mērķi ir veicināt Sēlijas atpazīstamību, vietējo iedzīvotāju pašapziņas celšanu un lauku dzīves kvalitāti.

Būtiska loma Sēlijas patriotisma uzturēšanā ir Sēlijas kongresu norisei, kas uzsākta 1999.gadā pēc Akadēmiķa Jāņa Stradiņa ierosmes. 2024.gadā Viesītē norisinājās XI Sēlijas kongress. Svarīga nozīme ir tautas mākslas svētkiem “Sēlija rotā”. Šie svētki, sadarbojoties Sēlijas pašvaldībām, 2024.gadā norisinājās devīto reizi.

Daba un ainava

Sēlijas vēsturiskās zemes robežas nosaka gan dabiskie ģeogrāfiskie veidojumi – Daugava un Sēlijas paugurvalnis, gan valsts robežas ar Lietuvu un Baltkrieviju. Sēlijas robeža ar Zemgali ir visai nosacīta. Kartēs, kas atrodas Latviešu vēsturisko zemju likuma pielikumā, tā sākas zīmīgā vietā, kur Latvijas un Lietuvas robežupe Mēmele strauji met līkumu, mainot tecēšanas virzienu uz dienvidrietumiem. Tā sakrīt ar tagadējo Aizkraukles novada robežu, kas pa Taurkalnes līdzenumu stiepjas Daugavas virzienā, sasniedzot to pie Jaunjelgavas.

Ainava Sēlijā ir nesabojāta ar industrializācijas, lielās lauksaimniecības elementiem. Lielās Sēlijas iedzīvotāju sāpes – sliktā ceļu infrastruktūra, kas kavē ekonomisko attīstību, ir devušas arī savu labumu. Sēlijā gandrīz nekur nav taisnu ceļu, maģistrāļu, pārvadu un barjeru. Cilvēki kustas dabiski – kā ūdens, kā asinis, kā gaisa plūsma starp pakalniem un koku puduriem. Tā ir nenovērtējama cilvēku un dabas sinerģijas bagātība, ko vairums Sēlijas cilvēku patiešām apzinās. Sēlijā jābrauc lēni, sliktos laikapstākļos mazie ceļi vietām ir pavisam neizbraucami. Toties - katrs ceļa posms ir gleznains, daudzveidīgs un interesants.

Viensētu puduri, skrajciemi, mazi ciematiņi ieslēpušies starp Sēlijas paugurvalņa apaļumiem, blakus mazām, līkumotām upītēm ar dzintaraini brūnu, sfagnos izfiltrētu ūdeni. Purvi, meži, pļavas un savvaļas dzīvnieki Sēlijā ir tikpat svarīgi kā cilvēki, šeit aizvien pret dabu izturas ar bijību un dziļu cieņu. Īstais templis, kur pabūt ar sevi un apdomāt lietu kārtību, aizvien ir mežs, purvs, pļava, ezers.

Sēlijas ceļi, kas savieno Sēlijas “salas” ir skaistākie un gleznainākie Latvijā. Katru gadu Vislatvijas akcijā “Mājas kafejnīcu dienas” Sēlija aicina viesus izbaudīt ainavu, dodoties starp lielā ledāja izveidotajiem pauguriem pa mazajiem, baltajiem ceļiem.

Sēlijas iedzīvotāji pret dabu izturas ar pietāti - tā nav patērētāja, bet gan partnera attieksme: milzīgs mentālās veselības un teritorijas pievilcības resurss, kas izmantojams arī tūrismā un uzņēmējdarbībā, taču galvenokārt – kā spēka, identitātes, dzīvesveida un harmonijas avots.

2024. gadā “Kopienas sadarbības tīkls “Sēlijas salas”” ELFLA LEADER projektā izveidoja 45 minūtes garu meditatīvu videofilmu pa mazajiem Sēlijas ceļiem visos četros gadalaikos, parādot ne tikai dabas skaistumu, bet arī no ceļa neredzamo, ceļa vidū

nepamanāmo vērtību daudzveidību Sēlijā. Filmā kā ceļi atklātas arī upes: Daugava un Dienvidsusēja. Ikviens interesents videofilmu var noskatīties youtube.com, kanālā “Sēlijas salas”, meklējot pēc nosaukuma “Sēlijas ceļi”.

Dzīvnieku, augu sugas, biotopu daudzveidība, ainaviska dažādība un vienkāršo cilvēku dzīvošana dabiskā, industrializācijas vēl nesabojātā vidē ir Sēlijas lielā zelta kārts. Lai arī Sēlijā pamazām ienāk saules un vēja parki, jācer, ka arī turpmāk izdosies nobalansēt starp bioenerģētikas un bioekonomikas labumiem, saglabājot dabisku, nenoplicinātu telpu dzīvošanai augiem, dzīvniekiem, tūriem ūdeņiem un laimīgiem cilvēkiem.

Īpaši ainavisks ir Latvijas skaistākais ceļš – no Jaunjelgavas līdz Jēkabpilij, un arī tālāk gar Daugavu līdz Dvietei. No Jaunjelgavas promenādes gar Daugavu un Jēkabpils dambja paveras plašs skats uz otru upes krastu.

Laivošanas entuziastiem var ieteikt izbaudīt mazās upes: Mēmeli un Dienvidsusēju, bet pavasara palu laikā unikālu laivošanas pieredzi var iegūt, laivojot Dvietes palienē – mazā upīte pēc sniegotām ziemām mēdz pārpludināt plašu apkārtni un tūristi saka, ka tā ir īsta “Sēlijas jūra”, taču šo parādību Sēlijā sauc “atbūda”. Augstākie palu ūdens līmeņi tiek novēroti tajos gados, kad Daugavas baseinā ir uzkrājies liels sniega daudzums, kas pavasarī strauji kūst, un arī tad, kad Daugavā pie Gludānu salas veidojas ledus sastrēgumi. Daugavas palu ūdeņiem ieplūstot Dvietes senlejā, ūdens līmenis Dvietes upē strauji ceļas un applūst lielas zemes platības ne vien pašā senlejā, bet arī tās apkārtnē. Lielos palos ūdens līmenis Dvietes lejtecē var celties vairāk nekā 6 metrus virs ziemas ūdens līmeņa.

Uzmanības vērts un unikāls dabas objekts ir “Korkuļu ūdensrijēji”, kas ir lielākā upes ūdeņu pārplūdes vieta Latvijā, ko iespējams tiešā veidā novērot dabā. 650 m garā senlejas posmā sastopami vismaz 10 ūdensrijēji – vietas, kur ģeoloģisku procesu rezultātā upe pazūd pazemē un tālāk turpinās kā sausgultne. Pazudušie Korkuļu ūdeņi izplūst 8 vietās Lauces senlejā vairāk nekā 550 m attālumā. Reljefa starpība starp Korkuļu upīti un Lauci ir 25 m. Ūdeņi pārplūst caur plaisainiem dolomīta slāņiem. “Korkuļu ūdensrijēji” atrodas tikai 10 km no Jaunjelgavas, Sērenes pagastā.

Klaucānu un Priekulānu ezeri Jēkabpils novada Kalna pagastā ir mājvieta peldošajam ezerriekstam. Ezerrieksts ir viena no visretākajām augu sugām Latvijā, kas sastopama tikai 4 ezeros. Atlantiskā laikmeta reliktā augu suga – saglabājusies no iepriekšējiem

siltākiem klimata periodiem. Viduslaikos un vēl senākā pagātnē šī augs “rieksti” malti miltos, ko izmantoja maizes cepšanā. Augs ir iekļauts Latvijas Sarkanās grāmatas 1.kategorijā un to plūkt ir aizliegts! Teritorija ir dabas liegums un uz to attiecas īpaši aizsardzības noteikumi.

Dvietes palieni ir vērts apmeklēt ne tikai “atbūdas” laikā. Dabas parks "Dvietes paliene" ir viens no lielākajiem un labāk saglabātajiem dabisko upju palieņu paraugiem Latvijā un Eiropā. Tā ir unikāla, pasaules mēroga nozīmes migrējošo putnu pulcēšanās un ligzdošanas vieta, tādēļ teritorijai piešķirts putniem nozīmīgas vietas statuss, un tajā ierīkoti putnu vērošanas torni. Te meklējamas retas, maz pārveidotas applūstošu zālāju dzīvotnes. Dabas parka teritorijā konstatētas 12 īpaši aizsargājamas augu un dzīvnieku sugas.

Sēlijā atrodas trīs Strūves geodēziskā loka punkti – “Jēkabpils” Jēkabpils pilsētā, “Bristene” Seces pagastā un “Dabors - kalns” Sēlpils pagastā. Pie loka punkta “Dabors - kalns” atrodas arī 28 metrus augstais skatu tornis, uzbūvēts 157.8 metrus augstajā Taborkalnā. No skatu torņa vērojama plaša tipiskā Sēlijas ainava.

Jūtamam un vērtīgam ceļotājam pamanāmu akcentu ainavai piešķir daudzskaitlīgie Sēlijas pilskalni. Arheologa Jura Urtāna vadībā apzināta 12 pilskalnu virkne, kas stiepjas pāri Sēlijas paugurvalnim no Sēlpils ziemeļos līdz Lietuvas robežai dienvidos, iezīmējot senos tirdzniecības un kara ceļus. Pilskalnu kartē vietnē www.latvijas-pilskalni.lv atzīmētas arī citas senvietas – senās sēļu cilts liecības: Lejasdopeļu senkapi Staburaga pagastā, agrā un vidējā dzelzs laikmeta senkapi Slates silā, Rubenes pagastā un citas. Daudz vēl ir pētāmā un dokumentējamā. Aizvien ik pa laikam, apstrādājot zemi, arkli izceļ senās bronzas rotas, keramikas lauskas, apbedījumu liecības.

Ceļojuma vērts ir Saukas dabas parks ar Sēlijas paugurvaļņa augstāko virsotni – Ormaņkalnu, kas iekļauts Eiropas nozīmes aizsargājamo dabas teritoriju sarakstā. Sēlijas dienvidos atrodas Daugavas loku, Dvietes palienes, Medumu ezeraines, Silenes un Sventes dabas parki, kā arī Augšzemes un Augšdaugavas aizsargājamie ainavu apvidi. Pie Dmenes robežkontroles punkta atrodas Latvijas galējā dienvidu punkta simboliskā zīme “Saules puķe”.

Amatniecība un prasmes

Sēlijā ir stipras un vēl aizvien dzīvi uzturētas amatniecības tradīcijas. Lielā mērā amatniecības lomu tradicionālajā dzīvesveidā nosaka vēl aizvien izplatītais vēsturiskais apdzīvotības modelis- viensētas un viensētu grupas, skrajciemi (salas), ciemati un mazpilsētas.

Amatniecības prestižu nosaka laika gaitā izkristalizējusies vērtību skala, kurā lielākā nozīme ir tam, ko tu proti, nevis tam, kas tev pieder. Savukārt, šādu vērtību skalu vēsturiski izveidojušas biežās varas un politisko iekārtu maiņas, izsūtīšanas un turīgākās sabiedrības daļas represijas. Vienā dienā bagāts saimnieks varēja zaudēt visu savu mantu un iedzīvi, taču zināšanas un prasmes cilvēkiem nespēja atņemt nekāda vara. Prasmīgs cilvēks spēj izdzīvot jebkādos laikos.

Sēlijas amatnieki var lepoties ar augstiem kvalitātes standartiem, izstrādājumu estētisko un dizaina vērtību, daudzveidību, amatnieku tehnoloģiskajām zināšanām. Amatniecības trīs pīlāri Sēlijā:

- **Kvalitāte.** Labi izprasta atšķirība starp vaļasprieku un profesionalitāti. Amatnieks ir sava aroda profesionālis, visbiežāk- ieguvis vismaz vidējo profesionālo izglītību, apguvis tehnoloģijas, studējis materiālmācību, mākslas vēstures un vizuālās mākslas pamatus.
- **Funkcionalitāte.** Nav labais tonis turēt mājās liekas mantas, visam jābūt pielietojamam, ērtam. Darbarīki, sadzīves priekšmeti, trauki, apģērbs, mēbeles- jebkuram tradicionālās amatniecības izstrādājumam vispirms jābūt labi lietojamam. Ja priekšmets ir gan skaists, gan funkcionāls, to pērks, un tādu ir vērts ražot.
- **Kultūrvēstures elementu saglabāšana un transformācija.** Amatniecība ir vēstījums par mums, mūsu kultūru un vēsturi. Maz ir tādu amatnieku, kuru darbos nav iestrādāts kāds kultūras mantojuma elements. Tas var izpausties paša amatnieka dzīvē- amats pārmantots paaudzēs; tehnoloģijās- kāds no ražošanas posmiem ir balstīts tradicionālajās prasmēs; dizainā- krāsu, formu, ornamentu, funkcionalitātes izvēlē; izstrādājuma mārketinga elementos- leģendā, nosaukumā, reklāmas materiālu noformējumā, utt. Pavisam neapzināti un brīvprātīgi amatnieki ir uzņēmušies kultūras un vēstures prakses mediatoru lomu cauri laikiem.

Sēlijā apmeklētājiem un amatniecības interesentiem ir atvērtas 4 keramikas darbnīcas, kas ir ļoti atšķirīgas – Ināras un Gunta Ozoliņu darbnīcu Daudzevā, Zandas Rageles darbnīca Neretā, Mareka Zavodnoja darbnīca Bebreņē, Andas Svarānes un Ievas Svarānes darbnīca Zasā.

Amatniecības tradīciju un prasmju pētījumu rezultāti un, reizēm, arī dzīvi procesi ir apskatāmi sēļu amatniecības centrā “Rūme” un “Sēlijas kultūrtelpā” Zasā, kā arī Jēkabpils brīvdabas muzeja “Sēļu sēta” Amatu mājā.

Amatnieks un kopiena

Gandrīz katrā Sēlijā kopienā dzīvo kāds amatnieks vai ģimene, kuras dzīvesveids ir amatniecība. Bieži šie cilvēki ir arī kopienas ideju ģeneratori vai neformālie līderi, tiem ir liela ietekme kopienas dzīvē. Amatnieks Sēlijā ir un paliek augstu novērtēts un cienīts, bet amatniecībai kopumā ir pietiekami augsts prestižs, lai kļūtu par vienu no Sēlijas identitātes veidojošiem elementiem, kas notur tradīciju un paaudžu saiknes stīgu labi nospriegotu.

Rokdarbnieki un amatnieki apvienojas interešu grupās, tādējādi transformējot senās vakarēšanas tradīcijas mūsdienu dzīvei piemērotā veidā. No interešu grupām bieži izaug biedrības, jo aktuāla kļūst vajadzība pēc atbilstošām kopā sanākšanas telpām un aprīkojuma, rodas iekšēja nepieciešamība prasmes dokumentēt, pētīt lokālo ornamentiku, etnogrāfiju, veidot starppaudžu saikni. Veidojas jauni tīklojumi – ar citiem amatniekiem, domubiedriem, pētniekiem, citām aktīvajām kopienām.

Daudzviet Sēlijā kopienas veic saimniecisko darbību, tirgojot savus rokdarbus un amatniecības izstrādājumus izbraukuma tirdziņos, kā arī uz vietas, uzņemot viesus un pieredzes apmaiņas grupas.

Tādu kopienu vidū, kas spilgti parāda amatniecības, amatnieku pozitīvo ietekmi uz mūsdienu saskarsmi, var minēt Kaldabruņas kopienu ar biedrību “Ūdenszīmes”, Dunavas kopienu ar biedrību “Dzīves prasme”, Bebreņes kopienu ar adīšanas studiju “Māra”, Leimaņu kopienu ar tās amatu māju “Rūķīši”.

Kopienu tūrisms un biedrības

Samērā vāja ceļu infrastruktūra un lielo pilsētu trūkums Sēlijā vienmēr kavējis tūrisma nozares attīstību, mudinot meklēt netradicionālus ceļus, lai piesaistītu reģionam ārējo apmeklētāju. Aizvien trūkst gan naktsmītņu, gan ēdināšanas pakalpojumu, nav izveidoti lielie tūrisma infrastruktūras objekti jeb “magnēti”, kas nodrošinātu pietiekami lielu tūrisma plūsmu, lai naktsmītņu un ēdināšanas pakalpojumi varētu prognozēt pietiekami stabilus ienākumus. Līdz ar to veidojas apburtais loks- nav pieprasījuma- nav piedāvājuma- nav pieprasījuma.

Tomēr, vairāku veiksmīgu pašsabiedrības iniciētu un īstenotu projektu rezultātā, Sēlija izveidojusi inovatīvu modeli, kas nodrošina zināmu tūrisma kustību, un tas ir Kopienu tūrisms. Kopienu tūrisma definīcija saka: „Kopienu tūrisms ir lauku tūrisma virziens, kura galvenais mērķis ir vietas dzīvīguma, cilvēku pašapziņas un reģiona pievilcības vairošana.”

Strādājot pie Kopienu tūrisma veidošanas un ieviešanas kļuva skaidrs, ka svarīgāka par tūrisma produkta servisa līmeni un tā ģenerētajiem ieņēmumiem, ir vietējās kopienas vienotība, vietas identitātes un atpazīstamības veidošana, personīgās attieksmes gan ar vietu, gan ar viesiem. Tūrisms Sēlijas vēsturiskās zemes gadījumā manifestējas kā tās veidošanas elements, un tiek balstīts šādās tēzēs:

- stāstot par savu zemi citiem, mēs to iepazīstam aizvien labāk;
- veidojot savu zemi, mēs to izprotam aizvien dziļāk;
- rādot savu zemi, mēs ieraugām tās apslēptās detaļas;
- sadarbojoties ar savas zemes cilvēkiem, mēs modinām tās dzīvīgumu;
- uzņemot viesus un lepojoties ar paveikto, mēs vairojam tās pievilcību.

Ar amatniecību un tradicionālā dzīvesveida uzturēšanu, kopšanu un popularizēšanu Sēlijā nodarbojas daudzas vietējās biedrības. Samērā bieži vienā biedrībā apvienojušies novadpētniecības entuziasti, kulinārā mantojuma glabātāji, rokdarbnieki, amatnieki, mājražotāji, muzikanti, noformētāji, veidojot biedrības par multifunkcionāliem kopienas centriem, kas spēj izveidot un noturēt kopienas tūrisma produktu, kā arī – sniegt pakalpojumus, tādējādi iegūstot līdzekļus biedrības uzturēšanai un kopienas iniciatīvu īstenošanai.

Spilgti, Sēlijas cilvēkus un to dzīvesveidu izceļoši kopienu tūrisma piemēri ir biedrība “Saules aka” Sunākstē, biedrība “Ērberģietes” Mazzalvē, biedrība “Ūdenszīmes” Kaldabruņā, biedrība “Sēlijas laivas” Aknīstē, biedrība “Dvietes vīnogas” Dvietē.

Šīs biedrības piedāvā izcilus, personiskus un viesu vēlmēm pielāgotus piedzīvojumus savā kopienā, programmā iekļaujot ekskursijas, lekcijas un stāstus, radošās darbnīcas un, arī maltīti, sniedzot kopienas viesim nevis tūrista, bet patiesi gaidīta ciemiņa sajūtu.

Tradicionālā sēta un arhitektūra

Sēlijai raksturīga vēsturiska dažādiem, atšķirīgiem etnosiem piederīgu iedzīvotāju migrācija, un tas neizbēgami ietekmējis visas saimnieciskās dzīves un kultūras jomas. Dažādas Sēlijas daļas atšķirīgos laikos ietilpušas dažādos administratīvi teritoriālajos veidojumos Kurzemes hercogistes, Kurzemes guberņas, Poļu Latgales (Inflantijas), Vitebskas guberņas, Zviedru Vidzemes, Vidzemes guberņas sastāvā.

Saimniekošana, sētu iekārtojums, ēku arhitektūra, piemājas dārzi, arī pats mājas iekšējais iekārtojums un sadzīves parašas, kādas tās ir šodien, Sēlijas ZR un DA aizvien ļoti jūtami atšķiras. Arī ainava, reljefs un lauksaimniecības zemju auglīgums ietekmē cilvēku dzīvi un iekārtošanos pa vidu dabai. Arī mūsdienās jūtama etniskās daudzveidības ietekme, un kopienās ar izteiktu slāvu tautību iedzīvotāju īpatsvaru, sētu iekārtojums un ciematu plānojums, arhitektūra, jūtami atšķiras no kopienām vairāk Sēlijas vidienē vai ZR pusē.

Pēdējo 20 gadu laikā intensīvas saimniekošanas nepieciešamības dēļ lielās lauku saimniecības izpērk lauksaimniecības zemes “līdz palodzei”, un tas ir atstājis ietekmi gan uz tradicionālo ainavas arhitektūru un arhitektūru ainavā, gan, pakārtotā veidā traucē remigrācijai, cilvēku jaunienākšanai, dzīvesvietas maiņai no pilsētas vai ciemata uz lauku viensētu. Tomēr, aizvien Sēlija ir un paliek viensētu un viensētu puduru (skrajciemu, salu) zeme, saglabājot šo Eiropas urbanizācijas un industrializācijas pasaulei unikālo apdzīvotības modeli.

Par “tradicionālu” Sēlijas lauku saimniecību, sētu iekārtojumu, mūsdienās pieņemts uzskatīt 17. – 19.gs. laika perioda sadzīves un cilvēka veidotas ainavas kultūras iezīmes, tāpat kā terminu “tautastērps” parasti attiecinām uz to pašu laika periodu.

Atsevišķas uzmanības vērti ir Sēlijas krogi, pie kuru pētniecības pēdējos gados intensīvi strādā portāla historia.lv veidotāji. Krogi stāsta gan par arhitektūru, gan cilvēku

saskarsmes parašām, gan satiksmi tirdzniecības, administratīvās un ģimeņu saišu uzturēšanas vajadzībām, atklājot dabisko cilvēku kustību dažādos laika posmos. Kultūrvēstures entuziastu pētījumu rezultātā identificēti gan vēl saglabājušies krogi, gan bijušo krogu vietas, šis darbs tiek kartēts un veidoti krogu apraksti.

Lielākoties, bijušo krogu ēkas laika gaitā transformējušās par dzīvojamām vai saimniecības ēkām, tomēr unikāls un apmeklēšanas vērts ir Gricgales (Medņu) krogs Pilskalnes pagastā netālu no Neretas, kas ir vietējās kopienas rūpīgi saglabāts iespējami autentisks līdz šodienai un atvērts gan kopienas, gan plašākai sabiedriskajai dzīvei.

“Sēlija (Augšzeme) kā seno sēļu un viņu pēcteču apdzīvota vieta, kas ilgu laiku bijusi spēcīgā latgaļu, lietuvju, zemgaļu un to pēcnācēju ietekmē, kultūras ziņā joprojām ir pārejas zona no Vidus- un Rietumlatvijas uz Austrumlatviju. Augšzemes rietumdaļa ir tuvāka Zemgalei un Vidzemei, austrumdaļa Latgalei. Vēl piebilstams, ka Augšzeme, it īpaši tās austrumdaļa kā etnosu kontaktzona pēdējo 1000 gadu laikā ir bijusi arī spēcīgā baltkrievu, krievu un poļu kultūras ietekmē, kas jūtams visās tās iedzīvotāju dzīves jomās”, saka etnogrāfs Saulvedis Cimermanis.

Sēlijas (Augšzemes) rietumos tika celti saskanīgās proporcijās veidoti dzīvojamo un saimniecības ēku tipi ar to funkcijām atbilstošu plānojumu, pārdomātām un rūpīgi darinātām konstrukcijām. Apbūves centrā atradās dzīvojamā māja ar vai bez dūmeņa. Ap mājokli gar taisnstūrveida pagalma malām izvietojās saimniecības ēkas, bet ugunsnedrošās būves, piemēram, rijas novietoja tālāk no pārējām celtnēm. Pagalmu un pat tā atsevišķas daļas apņēma stāvkoku žogi. Gar ceļiem ierīkoja stabu - gulķāršu vai citādas konstrukcijas žogus. Žoga funkcijas pildīja arī dažas pagalma malās uzceltās ēkas, kuru aizmugures sienas bija vienā līnijā ar pieguļošo žogu. Pagalmā iekļuva caur platiem augstiem divdaļu vārtiem: braucamo daļu veidoja platas, domājams, divviru vērtne, gājēju daļu šaura vienviru vērtne. Augstajiem vārtu stabiem bija konstruktīvi dekoratīvi atgāžņi (rokas), kas balstīja vārtu augšējo šķērsi, virs kura stiprinājās vārtu jumtiņš.

Seno lauku sētu, kuras aizvien ir apdzīvotas un atvērtas sabiedrībai, šobrīd Sēlijā nav daudz, un tās lielākā vai mazākā apjomā saglabājušās, lielākoties, no 19. gs. sākuma vai vidus. Latvijas Etnogrāfiskajā muzejā šobrīd tiek veidota tieši Sēlijas sēta, kādas iepriekš nebija, bet Jēkabpilī var apmeklēt brīvdabas muzeju „Sēļu sēta”, kas ir Jēkabpils vēstures muzeja brīvdabas nodaļa. “Sēļu sētā” atrodas sešas 19. gadsimta Augšzemes lauku

celtnes - dzīvojamā māja, graudu klēts, mazā klēts, kalve, vējdzirnavas un pirts, apskatāmi arī Sēlijas novada vidēji turīga zemnieka 19. gadsimta darba rīki un sadzīves priekšmeti. Pirmā ēka, kas pārvesta uz “Sēļu sētu” ir klēts no Aknīstes apkārtnes “Skārdupēm” 1952. gadā. Pārējās ēkas pārvestas laikā no 1953. līdz 1958. gadam. Kopš 2022.gada “Sēļu sētā” izveidota Amatu māja, kurā izvietotas nodarbību klases un paredzēta ievadekspozīcija par Sēliju un Sēlijas amatiem.

Virtuve

Kultūru, etnosu un reliģiju saikšanās ietekme Sēlijā jūtama aizvien, un dabiskā cilvēku tieksme pēc dažādības, kā arī aizvien pieaugošā informācijas pieejamība un pārvietošanās brīvība atver neierobežotas iespējas ietekmēties no kaimiņiem visās dzīves jomās. Nav iespējams nospraust striktas robežas “sēliski” un “nesēliski”. Tas attiecināms arī uz kulināro mantojumu. Jautājums par sēļu tradicionālajiem ēdieniem īpaši interesē tūristus, pieredzes apmaiņas grupas, mācību braucienu dalībniekus, kas apmeklē Sēliju. DA daļā aizvien ierasts svinēt Metenus ar slāvu tautām raksturīgiem ēdieniem – dažādiem pildītiem pīrādžiņiem un lielu pankūku dažādību, kamēr Sēlijas vidienē un ZR daļā šie balto miltu ēdieni nav tik iecienīti. Variācijas par Lietuvas tradicionālo ēdienu – cepelīniem, ir populārs ēdiens Sēlijas vidienē. Guļbešnīki dažādos veidos tiek pasniegti ikgadējā Vislatvijas akcijā “Mājas kafejnīcu dienas” arī Sēlijas DA daļā un visā garumā pa Lietuvas robežu. Tiek uzskatīts, ka biešu lapiņu zupa ar kūpinātu cauraudzīti un vārītu olu, jeb “batviņi” ir viens no Sēlijas tradicionālajiem ēdieniem, taču jau pats vārda skanējums liecina, ka “batviņiem” ir tuvi radi slāvu tautu kultūrās. Knapsieriņi – caurvējā žāvētas sāļa biezpiena piciņas, zirņu pikas, vārītas kartupeļu klimpas bez pildījuma ar speķa, sīpolu un skāba krējuma mērci, kartupeļu desa un asinsdesa, pildīts cūkas kuņģis, rudzu miltu karašiņas, kuģelis un tā vienkāršotā versija bez gaļas – bāba, tie visi ir ēdieni, kas dažādos veidos sastopami arī citur Latvijā, tāpat Lietuvā un citās robežvalstīs.

Šodien var teikt, ka ēdienu par īpašu un Sēlijai pierakstāmu padara cilvēks, kurš to gatavo, vieta, kurā tas tiek pasniegts, pats pasniegšanas veids un unikālais stāsts, saskarsme ar vietas saimniekiem. Te jāpiezīmē, ka sabiedriskā ēdināšana ir nozare, kas Sēlijā aizvien ir maz attīstīta, un kavēkļi ir vairāk administratīvi un infrastruktūras īpatnību izraisīti, nevis cilvēku nevēlēšanās sekas. Tomēr, īpašos gadījumos ir iespējams baudīt ne tikai tradicionālu ēdienu. Jau pieminētās “Mājas kafejnīcu dienas” vai iepriekš pieteikta vizīte ar lūgumu pēc degustācijas ļaus iepazīt virtuvi, sētu un saimniekus

vienlaikus. Iespējams, saimnieki atļaus viesiem piedalīties arī pašā gatavošanas procesā, ievēdīs garšaugu dārziņā, piedāvās līdzņemšanai savu īpašo zāļu tējas maisījumu, pašu dravas medu, iedos līdzī klēpi ābolu, padalīsies ar puķu stādiem, vai sagādās citu patīkamu pārsteigumu.

Kulinārā mantojuma ceļojumu Sēlijas viesiem piedāvā Gricgales (Medņu) krogs un Pilkalnes muiža Aizkraukles novada Pilskalnes pagastā - Gricgales krogā vāra batviņus, pēc senām tradīcijām sien sieru, cep kartupeļu pankūkas un kuģeli, vāra bukstiņputru, bet īsts meistartiķis ir pagalmā uz malkas krāsniņas ceptas rauga pankūkas. Pilkalnes muiža, savukārt, slavena gan ar saimnieces Irmas Tomsones ēdieniem, gan saimnieka Valda Tomsona stāstnieka performancēm.

Tāpat tradicionālo virtuvi autentiskā atmosfērā var nobaudīt Sēlpils pagastā. “Boļānu” saimniece Maija – Daina Paegle žāvē veseliem toveriem dažādu zāļu tēju, cep savas īpašās sēļu karašas.

Rubenes pagasta “Gulbjos” var vienoties par ēdiena gatavošanas meistarklasēm, bet pēc laipna pieprasījuma jums tiks galdā batviņu zupu, sēļu cepelīnus, gulbešņīkus, plaušu ēdienu šmurguli, rāceņu zupu, sautētas pupas, kūpinātu un cita veida mājas sieru, dažādas plātismaizes no pašu saimniecības produktiem.

Kaplavas pagasta zirgu sētas “Klajumi” ķēķī gatavo gulbešņīkus, klimpas ar pienu, kartupeļu desu un citus tradicionālos ēdienus. Šeit var sagrašot Sēlijas un Latgales virtuves sajukumu gan receptēs, gan ēdienu nosaukumos. Pēc garas zirgu izjādes Daugavas lokos sārtis sēliskais ēdiens būs pašā laikā.

Apģērbs

Lielo daudzveidību un kopienu identitāšu krāsainību var sajukt kā vietējo izlokšņu daudzveidībā, tā arī tautastērpis. Divi vienādi tautastērpis nekad nav valkāti. Galvenās pazīmes noteikta novada, pagasta tērpis ir gan bijušas kopīgas, bet katra valkātāja tērpis tieši tāds bija vienīgais.

Etnogrāfe Ilze Ziņģīte zinātniskajā rakstā “Tradicionālais apģērbs – etnisko un kultūrvēsturisko iezīmju raksturotājs” sniedz plašu pētījumu bāzi par Sēlijas teritorijas tautastērpis vienojošām iezīmēm un raksturīgajām detaļām, norādot, ka tautastērpis nav atraujams no citiem ģeogrāfiskajiem, etniskajiem un administratīvo izmaiņu izraisītajiem

aspektiem. Tautastērpu īpatnības cieši saistāmas un meklējamas kopā ar izlokšņu izplatību. Mūsdienās par tradicionālo tautastērpu dēvē, lielākoties, goda tērpus, kādi valkāti kādā reģionā 18.-19. gadsimtā. Runājot par Sēlijas vēsturiskās zemes tautastērpiem, bieži tiek lietots jēdziens “Augšzeme”, tādēļ ikvienam, kas vēlas padziļināti pētīt Sēlijas tautastērpus, var ieteikt meklēt avotus arī pēc atslēgas vārdiem “Augšzemes tautastērps”. Izvēloties visai Sēlijai raksturīgās tautastērpu iezīmes, ir pierakstītas šādas 18.- 19. gs. apģērba īpatnības:

- 1) tunikveida piegriezuma krekli ar iešūtiem uzplečiem un kreklus ar audu virzienā piešūtiem uzplečiem;
- 2) baltas villaines ar izšūtu krāsainas vilnas dzijas rakstu;
- 3) jostas - audenes ar maiņu rakstiem joslas vidusdaļā un rakstainās celaines;
- 4) balti adīti cimdi un zeķes ar krāsainu rakstu joslu.

Brunču audumu krāsas un raksti varēja būt vairāki vienā pagastā, audējām ietekmējoties savā starpā, kā arī laulību rezultātā ienesot jaunajā dzīvesvietā dzimtās puses audumu rakstus. Sēlijas Austrumu pusē brunču strīpās bieži redzami gaiši lāsumi. Šāds raksts veidojies no īpaša dzijas krāsošanas veida - dzija krāsojot vietām tika nosieta, tādējādi iegūstot ieaustus lāsojumus dekoratīvo svītru kārtojumā.

Sēlijas (Augšzemes) tautastērpos ir rodamas līdzības arī ar Baltijas jūras somu tradicionālajiem tērpiem, no šīm līdzībām uzkrītošākā ir matpine. Jaunavu simboliskā galvasrota lielākajā Latvijas teritorijas daļā saskaņā ar tradīcijām bija vainags. Vidzemes lībiešu apdzīvotajos apvidos, kā arī citām Baltijas jūras somu tautām tādas rotas bija matauklas. Matpines (matpini) veidotas arī uz sarkana auduma lentām, tās nēsātas arī kopā ar meitu vainagu. Izcilu matpines rekonstrukciju var apskatīt Rubenes pagasta Kaldabruņā, biedrībā “Ūdenszīmes”, tur glabājas matpine, kas ieguvusi nosaukumu “Krievānu Māras josta”. Turpat var uzzināt arī matpines stāstu.

Sēlijā samērā bieži sastopami šauri, aizmugurē, sasienami meitu vainagi, piemēram, Seces pagasta sasienamais vainags uz zila auduma pamata, bet sievu galvassega pie goda tērpa Sēlijā ir bijis galvasauts, turklāt galvasautu gali tikuši rotāti ar knipelētu mežģīni.

Cimdu raksti ir lielākie “klejotāji”, jo cimdi tradicionāli tikuši dāvināti ne tikai pie saderībām, bet arī kā īpašas pateicības dāvanas, tie devušies līdz studentiem uz lielajām pilsētām, izplatot pasaulē ne tikai rakstus, bet arī adīšanas metodes. Tomēr Sēlijā pierakstīti arī daži tādi raksti, kas fiksēti tikai šeit un tiek uzskatīti par raksturīgiem

atsevišķiem Sēlijas pagastiem. No tādiem minami Slates, Zasas un Aknīstes cimdi. Goda cimdi tradicionāli adīti uz balta pamata. Bieži vien Sēlijas cimdus izmantotas tikai divas krāsas – balta un tumši pelēka, melna vai tumši brūna, mēlenes zila.

Senlietu kolekcijas Sēlijā

Senlietu kolekcijas ir izteikta šodienas Sēlijas kultūrvides sastāvdaļa. Privātkolekcijas apmeklētājus saista ar to, ka šeit daudzus eksponātus drīkst aptaustīt un izmēģināt – iesēsties droškā, pasvārstīt rokās kalēja instrumentus un uzmanīgi pacilāt aizgājušo laiku aptiekas pudelītes. Vēstures liecības mums tuvina kolekciju veidotāju dzīvesstāsti, viņu personīgā interese un nesavtīgais ieguldījums kolekciju tapšanā. Daudziem no viņiem nav vēsturnieka, muzeju speciālista izglītības. Viņi ir cilvēki, kuri spējuši savai dzīvei pievienot papildus slāni un vērtību. Taustāmu, sasmaržojamu un dzīvos stāstos ietītu.

Apmeklētājiem pēc iepriekšējas pieteikšanās ir pieejamas trīs izcilas Sēlijas privātkolekcijas. Tās ir Konrādiņa Degro kolekcija Aizkraukles novada Neretas pagastā, Valda Kalnieša kolekcija “Solis sendienās” Jēkabpils novada Gārsenes pagastā un Stikānu ģimenes kolekcija Augšdaugavas novada Medumu pagastā.

Literātu zeme

Analizējot Sēlijas kultūrvēsturisko mantojumu, tajā uzskatāmi iezīmējas rakstnieki, dzejnieki, folkloras vācēji. No Sēlijas cēlušies rakstnieki Jānis Akuraters, Aleksandrs Grīns, Jānis Jaunsudrabiņš, Gothards Frīdrihs Stenders (Vecais Stenders), Jānis Veselis, Zenta Liepa, Ansis Līventāls, Skruzīšu Mikus. Lielākais latviešu dzejnieks Rainis un smalkā Velta Toma. Rakstniece Lūcija Ķuzāne, Māra Svīre un Vladimirs Kaijaks nozīmīgi ietekmējuši Sēlijas šodienas kultūrvidi. Latvijas literatūras ainavā Sēlija ir līdzvērtīga Piebalgas kultūrtelpas bagātībai, un šis faktors noteikti ir ņemams vērā, iepazīstoties ar šodienas Sēliju. Latviešu lielo vārda meistarumu muzeji, piemiņas vietas, parki ietekmē sabiedrības dzīvošanu ciematos un mazpilsētās.

Gothards Frīdrihs Stenders, jeb Vecais Stenders

Viņa nozīmīgākais ieguldījums Latvijas kultūrā saistīts ar latviešu reliģiskās, laicīgās un izglītojošās literatūras reformēšanu, zinātņu popularizēšanu, īpaši izceļot ābece – “Jauna ABC un lasīšanas mācība” (1782) un “Bildu ābice” (1787), kā arī dabaszinātnēm

un dabas filozofiju veltīto darbu “Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas” (1774).

Ar Stendera mantojumu mūsdienās iespējams iepazīties Eglainē, Viesītē un Sunākstē. Stenderu dzimtas kapavieta atrodas pie Sunākstes Baltās baznīcas, tā dēvētajā “Stendera kalniņā”. Šeit arī piemiņas akmens ar uzrakstu no "Augstās gudrības grāmatas".

Rainis

Lielākais latviešu dzejnieks Rainis, īstajā vārdā Jānis Pliekšāns, dzimis 1865. gada 11. septembrī Dunavas pagasta "Varoslavānos". Tēva celtajā Tadenavas pusmuižā viņš pavadījis pirmos trīs dzīves gadus. Raiņa mantojums Sēlijā iepazīstams Raiņa muzejā “Tadenava”, Raiņa mājā “Berķenele”, kā arī apmeklēt Raiņa pieminekli Rubenes dabas parkā.

Jānis Jaunsudrabiņš

Jānis Jaunsudrabiņš ir tas Latvijas literāts, kura darbi lasītājam atklāj tieši Sēliju – latviešu literatūras zelta fonda romāns “Baltā grāmata” ataino Neretas apkārtnes dabu, tradīcijas un valodu kā dzīdīs laika un telpas spogulis. Turklāt, Jaunsudrabiņš ir arī spilgts mākslinieks. Viņa lakoniskās ilustrācijas, gluži tāpat kā tēlainais vārds, joprojām veido neatņemamu Sēlijas kultūrtelpas daļu. Ar Jaunsudrabiņa mantojumu iespējams iepazīties muzejā “Riekstiņi”, Neretas pagastā, Aizkraukles novadā. Muzejs iekārtots senas zemnieku sētas saimniecības ēkā, kas atspoguļo agrāko laiku tradīcijas un amatniecības prasmes Sēlijā. Šī joprojām saglabāties 19. gadsimta veidols – Jāņa Jaunsudrabiņa slavenajā darbā „Baltā grāmata” attēlotā pasaule.

Aleksandrs Grīns

Aleksandrs Grīns dzimis 1895. gada 15. augustā Jēkabpils apriņķis Biržu pagasta „Ziedos”. Aleksandra Grīna dieloģijā “Zemes atjaunotāji” lasītājs atpazīs Dignājas, Kalna, Rubenes pagastus. Romāns spilgti ataino Sēlijas zemi, tās cilvēku raksturus un iespējamus notikumus Ziemeļu kara un tam sekojošā Lielā mēra laikā (1700 – 1721). Savukārt, romāns “Dvēseļu putenis” ir uzskatāms par latviešu literatūras lielo vērtību. Līdz ar Aleksandra Čaka poēmu “Mūžības skartie”, šis literārais darbs visspilgtāk ataino latviešu strēlnieku vēsturisko lomu Latvijas brīvvalsts tapšanā. Aleksandra Grīna piemiņai veltīts Aleksandra Grīna parks Kalna pagastā, Jēkabpils novadā. Jēkabpils novada Slates pagasta Lūcānu kapos atrodas Grīnu dzimtas kapavieta.

Jānis Akuraters

Dzimis 1876.gada 13.janvārī Dignājas pagasta “Jaunzemjos”. Arī viņa vēlākā dzīvesvieta “Beitāni” atrodas Dignājas, tagadējā Ābeļu pagastā. Rakstnieka literārajos tekstos sastopami gan Sēlijas vietvārdi, gan sēlisko izlokšņu areālam raksturīgas vārdformas. Jēkabpils novada Ābeļu pagasta “Jaunzemju” mājās atrodas Akuratera ozols un piemiņas akmens. Ābeļu pagasta centrā Brodos ir izveidota Jāņa Akuratera daiļrades taka. Takā ir pieejama informācija par rakstnieka daiļradi un dzīves gaitām.

Lūcija Ķuzāne

Dzimusi 1927. gada 30. oktobrī Mēmeles, vēlāk Pilskalnes pagasta "Medņos". Lūcija Ķuzāne ir ražīga un īsta Sēlijas rakstniece, visas viņas sarakstītās 18 grāmatas ir veltītas

Sēlijai. Lūcijas Ūzānes mājas atrodas Gricgales krogā, Pilskalnes pagastā, Aizkraukles novadā. Gricgales krogs ir Sēlijā populārs tūrisma objekts, kura apsaimniekošana uzticēta biedrībai "Upmales mantinieki". Biedrības vadītāja, novadpētniece un rakstniece Lidiņa Ozoliņa strādājusi kopā ar Lūciju Ūzāni pie grāmatām "Starp trijām upēm: Pilskalnes – Pilskalnes grāmata" un "Mēs – neretieši: Neretas grāmata".

Valdis

Valdis (īst. v. Voldemārs Zālītis; 1865–1934) – rakstnieks un pedagogs. Visspilgtākos bērniības iespaidus topošais rakstnieks Valdis guvis Vīgantē pie Staburaga. Šo iespaidi attēloti viņa veiksmīgākajā romānā "Staburaga bērni" (1895), kas nu jau vairākām latviešu bērnu paaudzēm atklāj Latvijas leģendārā Staburaga stāstu.

Māra Svīre

Dzimusi 1936. gada 13. oktobrī Jaunlaicenes pagastā), latviešu prozaiķe un dramaturģe. Kultūras kanonā iekļautās filmas "Limuzīns Jāņu nakts krāsā" scenārija autore. Kopš 1975. gada Māra Svīre ir profesionāla literāte, un viņas saikni ar Sēliju veido pagājušā gadsimta 70tajos gados iegādātās lauku mājas Staburaga pagastā, kur kopā ar vīru rakstnieku Vladimīru Kaijaku pavadītas vasaras.

Vīgantes parks Staburaga pagastā, Aizkraukles novadā ir vieta, kas glabā gan Valda, gan Māras Svīres literārā mantojuma atspulgu. Par šo vietu Valdis uzrakstījis savus "Staburaga bērnus". Teju piecdesmit vasaras šeit dzīvojuši divi izcili latviešu literāti – Māra Svīre un Vladimīrs Kaijaks. Parkā var aplūkot tēlnieces Aleksandras Briedes veidoto skulptūru „Daina”, kas simbolizē latviešu tautas dziesmoto garu. Apskatāma arī Solveigas Vasiļjevas veidotā piemiņas zīme "Dieva auss", kas atklāta 2003.gadā. Piemiņas zīmi ieskauj Vienības birzs, kurā savus kociņus iestādījuši visi Latvijas valsts prezidenti. 2011. gadā parkā uzstādītas koka skulptūras – Jancis un Marcs, rakstnieka Valda grāmatas "Staburaga bērni" galvenie varoņi.

Valoda

Sēlijā runā latviešu valodas augšzemnieku dialekta nedziļajās un dziļajās izloksnēs. Līdz 15. gadsimtam šeit pastāvēja sēļu valoda, par kuru saglabājušās liecības Sēlijas vietvārdos un izloksnēs gan Latvijā, gan Lietuvā. Pakāpeniski tā saplūda ar citām baltu

cilšu valodām, veidojot mūsdienu latviešu un lietuviešu valodu. Folkloras pētniece Beatrise Reidzāne uzskaita trīsdesmit astoņas sēliskās izloksnes.

Mūsdienās ikdienā sēliski runā Sēlijas vidienē ap Aknīsti, Bebreņi, Dignāju, Subati, Zasu. Izloksnes areālam ir tendence sašaurināties, tāpat jaunākā paaudze izloksni prot reti. Taču pēdējā laikā tā sāk parādīties mārketingā kā Sēlijas atpazīstamības kods. Sēliskajai runai raksturīga kāpjoši krītoša vai kāpjoša intonācija, kas bieži vien runātājiem saglabājas arī latviešu literārajā valodā, pat ja izloksnē vairs nerunā.

Sēļu izlokšņu daudzveidības izbaudīšanai iesakām paviesoties pie piecām sēļu sievietēm, kuras uzņem viesus tūrisma objektos, sarunājoties greznā sēļu valodā:

Ilze Līduma, Jāņa Jaunsudrabiņa muzeja “Riekstiņi” vadītāja, Neretas pagastā;

Maija Daina Paegle, “Boļānu” sētas saimniece, Sēlpils pagastā;

Līga Jaujeniece, V. Ancīša Aknīstes bibliotēkas novadpētniecības nodaļas vadītāja, Aknīstē;

Anda Svarāne, māksliniece keramiķe. Amatniecības centrs “Rūme”, Zasas pagastā;

Ingrīda Degtjarova, stikla māksliniece, Pļavas muzejā Kaldabruņā, Rubenes pagastā.

Reliģija un sakrālā vide

Sēlija ir izteiktas reliģiskās daudzveidības reģions. Sēlijas kultūrvide veidojusies atsevišķu kopienu salu veidā, kuras savā starpā saistīja kopīga administratīva piederība Kurzemes un Zemgales hercogistei. Tomēr lielāka nozīme nekā citviet Latvijā bija iedzīvotāju daudzveidīgajai lokālajai identitātei, ko noteica ne tikai savrupo kopienu etniskā, bet arī reliģiskā piederība. Sakrālās celtnes ir izteikti Sēlijas ainavas un sociālās dzīves elementī. Baznīcu ēkas lielā mērā tiek uztvertas kā kultūras, vietas identitātes, vēsturiskās vērtības nesējas, tiešo reliģisko nozīmi vērtējot kā sekundāru.

Raksturojot Sēlijas reliģisko daudzveidību, izceļamas divas mazpilsētas – Jaunjelgava un Subate. Tās abas šķir vairāk nekā 100 kilometri, taču gan vienā, gan otrā apmeklētājam joprojām būs iespējams apmeklēt vairāku konfesiju dievnamus ļoti nelielā teritorijā.

Dodoties ārpus Sēlijas mazpilsētu šarma, apmeklējuma vērti ir dievnami ciematos. Arī vietās, kur ciematu vairs nav. Tikai baznīca kā laikmeta un cilvēku sakrālā auduma liecības. Šai kopumā ir izceltas baznīcas, kuru loma ir pārkāpusi konkrētas konfesijas robežām. Vairākas no tām ir glābjamas no izzušanas, visas pastāvīgi remontējamas un

uzturamas. Tieši atrašanās starpstāvoklī starp reliģisku celtni un kultūrvietu, kā arī starp esamību un izzušanu, modina interesi un iztēli.

Mūsdienu kultūrvietas Sēlijā

Raksturotas pēdējo desmit gadu laikā izveidotās Sēlijas kultūrvietas un notikumi, kam ir un būs paliekoša ietekme Sēlijas kultūrvides attīstībā.

Aprakstītās vietas un procesi tikai daļēji ir balstītas konkrētās kopienas tradīcijā. Tomēr tās visas atspoguļo vienotu tendenci – dabas parādību, ainavas ietveršanu kultūras notikumā. Festivālā “Sansusī” Susējas mežā tiek atskaņota kameramūzika. “Sēlijas saules salas” Tadenavā veidotāja, māksliniece Kristīne Lipkova saka: “Pats svarīgākais šai vietā ir tas, lai māksla top mežā.” Jaunjelgavas koncertkupols mūzikai pievieno debesis, un gaismas instalācijas Zasas gaismas naktīs atklāj jaunu skatījumu uz parka ainavu. Tēlnieks Ojārs Feldbergs Sunākstes skulpturālo ansambli “Gaismas vārti” raksturo kā gaismu, kas laužas cauri akmenim. Daba kā fundamentālā vērtība, tās sakralitātes atklāšana un audzēšana ar mūsdienu mākslas formām ir centrālā tendence, kas raksturo pēdējās desmitgades Sēlijā izveidotās kultūrvietas.

Aizkraukles novadā īpaši atzīmējama kultūrvietā, kuru aktīvā kustībā uztur teju visa pagasta kopiena, ir Ērberģes muiža Mazzalves pagastā. Muižas ēkā mūsdienās dzīvo skola, bet visu tūrisma sezonu Ērberģē viesus uzņem barons Hāns ar savu grezni tērptu svītu, nodrošinot humora pilnu teatrālu uzvedumu gan senajā muižas ēkā, gan tuvējā apkārtnē.

Kurzemes un Zemgales hercogistes periods

Kurzemes un Zemgales hercogiste dibināta 1562. gadā. Tajā apvienoja bijušos Livonijas ordeņa īpašumus uz dienvidiem un rietumiem no Daugavas, kuros tika iekļauta arī visa Sēlija līdz pat tagadējā Krāslavas novada Kaplavas pagastam. Tā bija autonoma Lietuvas lielkņazistes, vēlāk Polijas–Lietuvas ūnijas vasaļvalsts, kas pēc pārvaldes formas bija konstitucionāla monarhija. Tās valdnieks bija hercogs, kura amatu mantoja tā pēcnācēji. Kurzemes un Zemgales hercogistes sastāvā Sēliju sauca par Augškurzemi, Augšgalu vai Augšzemi, un tā ietilpa hercogistes Zemgales daļā.

Šis vēstures periods akcentējams kā būtisks politiskās, sociālās, kultūras un mentālās vides formēšanās posms, kura ietekme izteikti jūtama mūsdienu Sēlijā. Tas krasi nodala

Sēliju no Latgales gan pārvaldības formu, gan reliģiskās ietekmes jomās. Hercogistes periods ar tā vājo centralizāciju un liberālo attieksmi pret iedzīvotāju konfesionālo piederību ļoti lielā mērā sekmēja katras apdzīvotās vietas un pat katra cilvēka individualitātes veidošanos, izvēles brīvību un paļaušanos uz saviem un tuvākās kopienas resursiem vairāk, nekā uz lielā attālumā esošas pārvaldes struktūras noteikumiem. Tāpat hercogistes periods nozīmīgi sekmējis tā laika perioda Eiropas apgaismības ideju ieplūšanu Sēlijas teritorijā, kā arī paaugstinājis lasītpratēju skaitu iedzīvotāju vidū, ko lielā mērā veicināja luterāņu draudzes. Šis vēstures posms sēļos audzējis toleranci, iecietību pret citādo. Vienlaikus, tas ir stiprinājis iekšējo, dziļi specifisko sakralitātes izpratni, kurā savienojas izteikta individualitāte ar augstu tolerances līmeni.

15.- 17.gs liecības Sēlijas teritorijā ir Jaunjelgavas vēsturiskais centrs, Subates vēsturiskais centrs, Neretas muiža, Neretas luterāņu baznīca, Viesītes Āžu krogs, Zasas un Dignājas luterāņu baznīcas, Ilūkstes jezuītu klosteris, Ēģiptes baznīca, Elernes luterāņu baznīca, hercoga Jēkaba kanāla fragments, Dobes tilts un Skurstenkrogs.

Šodienas Sēlijas muižnieki

Sēlijas muižas šodien tiek izmantotas ļoti daudzveidīgi. Gan kā tūrisma objekti, gan kā kultūras vai izglītības iestādes. Tāpat daudzveidīgs ir ēku apsaimniekotāju kopums. Tā, piemēram, Lielzalves muižu apsaimnieko biedrība “Sēļu klubs”, Vecmēmeles muižu – biedrība “Atjauno muižu”. Vēsturiskā Neretas muiža jaunus un apņēmīgus īpašniekus ir ieguvusi 2022.gadā. Ērberģes muižā atrodas pamatskola, un vasaras sezonā tā ir atvērta tūristiem, piedāvājot atraktīvu programmu. Gārsenes pilī atrodas pašvaldības izveidots tūrisma informācijas centrs un sabiedrisko pasākumu telpas. Greznā Červonkas muiža Vecsalienas pagastā, kas ir pašvaldības īpašums, uzņem tūristus un mākslinieku plenērus, rīko daudzveidīgus sabiedriskos pasākumus.

Izstrādātājs: biedrība “Kopienas sadarbības tīkls “Sēlijas salas””, pēc Aizkraukles novada pašvaldības pasūtījuma.

2025. gads.

Noformējumā izmantoti attēli::

Sēlijas vēsturiskās zemes karogs, Neretas brunču auduma raksts, autoru zīmējums.